

Dragoljub B. Đorđević
Univerzitet u Nišu
Srbija

ISKRIČAVA SOCIOLOŠKA KAFANOLOGIJA *

SPARKLING SOCIOLOGICAL TAVERNOLOGY

ABSTRACT With the intention of improving the decrepit sociological field of studying the tavern as a sociological institution, the author analyzes a range of phenomena and relationships taking place in the ambiance of tavern and around it in a sparkling manner. Thus, the subjects of analysis are, among other things, sociological importance of taverns, tavern tradition and country taverns, taverns in folk songs and literature, the connection between taverns and arts, tavern names and branding, specific tavern enjoyment and female singers, the dark side of tavern life – from alcoholism to murders.

Key words: tavern, tavern as institution, tavernology, sociological tavernology, Serbia.

APSTRAKT Nameravajući da unapredi zapušteno sociološko polje istraživanja kafane kao društvene institucije, autor iskričavim stilom analizira niz pojava i odnosa koji se odvijaju u kafanskom ambijentu i okolo njega. Tako su predmet analize, među drugim, socijalna važnost kafane, kafanska tradicija i seoska kafana, kafana u narodnim pesmama i književnosti, povezanost kafane i umetnosti, kafanski nazivi i brendiranje, kafanski merak i kafanske pevaljke, tamne strane kafanskog života – od alkoholizma do ubistava.

Ključne riječi: kafana, kafana kao institucija, kafanologija, sociološka kafanologija, Srbija.

Zašto o kafani?

Već sam objavio skup od tridesetak kafanoloških zapisa pod naslovom „Prilozi za sociološku kafanologiju“ (2012b: 203–224). Možda je ovoga puta ispravnije nazvati ih *kafanološkom mikroprozom* ili *kafanološkim pričicama*. To bi bilo svakako pod uticajem sada popularne *sažete proze*, kako se jednom izrazio David Albahari, ili *Jednominutnih novela* Ištvana Erkenjija (Örkény). Moje pisanje ipak ne spada u vrlo kratke priče, poput one Ernesta Hemingveja (Hemingway) – *Na prodaju: dečje cipelice, nisu nošene* – već jeste kritički sociološko-kafanološki komentar žurnalističkih napisa o kafani i dešavanjima oko nje. Ono se samo nadograđuju na njihove poruke i nije preterano ambiciozno. Tu i tamo nudi i perspektivu koje nema kod pisaca članaka, sve u nameri da ugradi još koji kamičak u mozaik zvani *kafanologija*.¹

* Pripremljeno u okviru projekta *Održivost identiteta Srba i nacionalnih manjina u pograničnim opštinama istočne i jugoistočne Srbije* (179013), koji se izvodi na Univerzitetu u Nišu – Mašinski fakultet, a finansira ga Ministarstvo prosvete i nauke RS.

¹ Ne *kafanistika*, kako mi dobronamerno sugerise Olga Stojanović u kritičkom prikazu moje knjige *Kafanologija* „A noć je samo naša, naša...“, objavljenom u subotnjem „Politikinom“ dodatku „Kultura, umetnost, nauka“ (2013:10).

Od prvog januara 2012. do 31. decembra 2013. godine, zaredice, redovno sam pratio „Politiku“, sve njene dodatke: „Kultura, umetnost, nauka“, „TV revija“, „Magazin“, „Potrošač“, „Zdravlje“, „Putovanja“, „Moja kuća“... i niške „Narodne novine“, jedini dnevni list od prestonice na dole, kao i nedeljno NIN, „Pečat“ i „Nedeljnik“ – u međuvremenu počeo da izlazi umesto „Press-a“ – arhivirao svaki tekst, koji bilo koliko spominje kafanu, i analizirao ga sa sociološkog stanovišta. Dabome da sam od tako nastalog mnoštva sociološko-kafanoloških crtica morao da sačinim izbor, sve se nadajući da sam izabrao najbolje. Čitalac će primetiti da su one poređane azbučnim redom. Bio sam naumio da sastavim nekakav kafanološki rečnik,² čak smislio i naziv – *Cik zore – azbučnik sociološke kafanologije* – ali brzo uvideo da za takvo što treba više godina pratiti štampane medije i biti leksikografski umešniji.

Kafanologija je pokušaj scijentizacije ili, blaže, naučne „sakralizacije“ drevne institucije. Ona bi kao disciplina trebalo da razbije romantičnu predstavu o kafani – kafanjerosi ne samo da bi mogli da je zadrže nego je to i poželjno. Kafanci baš nisu mnogo marili pisanu hartiju, ali će to morati s uspostavljanjem kafanologije. U njoj nema mesta za one koji predmetu proučavanja prilaze napadački, već je jedini ispravni pristup privrženost, živo suprotstavljanje i, pre svega, kafanološko znanstvo.³ Kafanolog bi trebalo da osmatra i razmatra, beleži i skicira – i piše o kafani iz toplog mnogougla.

Da svedem. Kao što apetit raste jedući, tako je i nakana k razvijanju i instaliranju kafanologije, zbog dobrog prijema u javnosti, dobila na zamahu. U namu svome do danas sam objavio, voleo bih da su vododelničarska, tri projekta u prilog kafanologiji kao zasebnoj disciplini: a) temat „Kafanologija: sociologija jednog kulturnog oblika“ (*Teme* 34[3]: 815–1022, 2010); b) monografiju *Kazuj krčmo Džerimo: periferijska kafana i okolo nje* (2011, 2012); i c) antologiju tekstova *Kafanologija* (2012a)⁴. (Do juna ove godine izaći i knjiga *Kafanološki astal* u izdanju novosadskog Prometeja – Đorđević i Bukvić, 2013) Nesporno da sam člancima, priređivanjem temata, izdavanjem knjiga i zbornika o kafani zainteresovao akademsku zajednicu za taj tematski zakutak. Odvažio sam se da stupim na staze srpske kafanologije i latio posla zbog njenog prosperiteta, pa ako sam joj iole isprtio drum, onda kako da ne budem zadovoljan.

Oposlih se kafanološkim astalom u dužnosti zasnivanja i odbrane kafanologije, ali i da demonstriram na istraživačkom materijalu da je, prema izričaju

² Na to me je podstakla i iskrenost Bore Draškovića (2013:1): „Oduvek sam bio fasciniran rečnicima, od prvog, rečnika stranih reči koji sam otvorio u nezaobilaznoj sarajevskoj antikvarnici, pa Vukovog Rječnika iz 1818. i Petit Larusse u kome gluvariš kroz 80.000 pojmova i nekoliko hiljada ilustracija. Pa Rečnik sinonima, Rečnik simbola, Rečnik okultizma, Rečnik kiše, Rečnik tela, Rečnik ljubitelja mačaka, itd. Valjda iz sveopšte opčinjenosti proizlazi uverenje da je rečnik vinograd, umesto kišom zaliven vinom: otvorivši ga, čovek je očas u Andrićevoj slici: prekriven rečima kao pčelar pčelama.“

³ Dragan Jovanović Danilov (2012:54) je ustvrdio: „Jedini ispravni pristup poeziji jeste privrženost, živo suprotstavljanje i, pre svega, književno znanstvo“ (str. 54).

⁴ *Kafanologija*, knjižurina od preko 650 strana, donela je preobilje tekstova, ali je veoma skupa za srpsku bedu, ne i toliko za pravcati kafanski astal – košta koliko i obed i piće za četvoricu pajtaša.

Katrin Lutar Tavar (Lutard-Tavard, 2010), kafana dijagnoza stanja u kojem se nalazi lokalno društvo. Ona je, kao gnjezdalo demokratije, mrestilište javnosti, jedinstven socijalni prostor – zajednica u malom – u kojem se kao preko tankog okna skroziraju brojni društveni odnosi. U njoj se najprijetnije živi, lako saznaju ljudi, uči život.⁵ Analizom onoga šta se događa *na, ispod, pored i okolo kafanskog stola* – u kafani i povodom nje – šta se priča i šapuće, i čuje, i koje sve to posledice proizvodi na uže i šire, bliže i udaljenije okruženje, ustvari saznajemo ko smo i šta smo, i kakvo nam je društvo i dokle nam je stigla država. Jer, kazao bi Radomir Konstantinović, *iskustvo nam je kafansko*.

Tako sam došao na svoje i barem za sada zasvođuje se moje zalaganje za kafanologiju i rado predajem dizgine nekom drugom kafanologu, moguće mlađem i ornijem.⁶ Neka zasuču rukave i konačno je uvede u akademske vode.

Sociološke iskrice

A da mi vratimo kafanu? (26. decembar 2012.)* Suha Umar (2012:5), bivši turski ambasador u Beogradu, recenzirajući u *Džumhurijetu* knjigu Vladislava Bajca „Hamam Balkanija“ i sagledavajući naprednost velikog vezira Mehmed-paše Sokolovića u konzervativno otomansko vreme (16. vek) i potrebu za takvim uzoritim ličnostima u savremenoj Turskoj, ne jedino retorički, pita se na kraju prikaza: – A da mi vratimo Sokolovića? Mi, uz konkretnu priču o niškom Amerikancu ili Zlatiboru, beogradskom Grmeču ili Šumatovcu... i perspektivu drugih legendarnih kafana, možemo da se upitamo, da se ne bi posle pedeset godina ili nekoliko stoleća neki učeni Srbin, bude li još Srba uopšte, pitao: – A da mi vratimo kafanu? Bojim se da će Turci lakše izroditi novog Sokolovića ili naprosto „uvesti“ iz srpskog roda kao pre koji vek,⁷ nego što bismo mi tada bili kadri da obnovimo krčmu kao društvenu instituciju. Jer, kad Srpčad nešto uruši, to ni Bog ne popravi.

Bigović. (4. jun 2012.) Imao sam retku privilegiju da budem prijatelj sa Radovanom Bigovićem, velikim srpskim intelektualcem s kraja prošlog i početka sadašnjeg veka. Taj zgodni čovek, malkice hedonista, uživao je u kvalitetnim stvarima. Pre no što je ostavio cigarete, pušio je skupi „četvrtasti“ Danhil – ja Rotmans, pa smo menjali po koju. Po raznoraznim balkanskim i evropskim hotelima popili bi čašicu viskija ili burbona. Zato je vina trošeno na pretek, jer ga je Bigović obožavao. Njegov učenik svedoči: „Vino. Voleo je, poput drevnih filozofa, vino, taj sasud životne radosti pred Bogom. I to ne bilo koje, već samo

⁵ Pišući o Momi Kaporu, Dobrica Ćosić veli (Ćosić Vukić, 2011:325): „Tu je zasnaga zavoleo kafanu, kao na mesto na kome se najprijetnije živi, lako saznaju ljudi, uči život.“ – Nisu li to tri važne kafanske funkcije.

⁶ Divan je kafanolog taj Dimitrije Bukvić – kaporovsko-duškoradovićeovski.

* Datum pisanja crtice.

⁷ Skrupulozni orijentalisti i turkolozi, poput Darka Tanaskovića (2011), pišu o neosmanizmu i povratku Turske na Balkan. Srbija je prijemčiva na takve rabote, pa popularnost turskih šapunica nije samo rezultat primitivnog auditorijuma.

ono najbolje. Ono čisto od svakog traga izveštačenosti, ono koje ne opija gorčinom, već lepotom (Milićević, 2012: 8).“ Radovan, kako sam ga jednom okarakterisao – najbolji sociolog religije među srpskopравoslavnim bogoslovima i najveći teolog među domaćim sociolozima religije – bio je miljenik žena. Budi-mo iskreni, na tome sam mu zavideo, onako muški. Navraćao me je tu i tamo u „Klub književnika“ (član je Udruženja književnika Srbije), pre što su ga pretvorili u fensi restoran, i onde sam prisustvovao malom „čudu“: za tili čas bi se za našim ovalnim astalom našle prelepe beogradske gospođe želeći bar malo da sednu pored takvog dase, osete njegovu blizinu i osluhnu štogod umno, izgovoreno melodičnim i zavodljivim glasom. I postava bi se menjala u pravilnim razmacima. Tada sam shvatio koliko su srpske krčme jadne bez ženskog sastava i kako kafanolozi treba da se zalažu za *rodnu ravnopravnost*. Golema je glupost ako se misli, a množina je takvih, da je kafana „muška rabota“ u kojoj nema prostora za žensku čeljad. Obrnuto, ona ne samo da oplemenjuju mehanu nego su i zalog njenog opstanka. Znam da bi se dobri moj Bigović, koji nas sada posmatra iz zaslužnog raja, složio sa mnom i stao na stranu dama.

Vene. (29. januar 2013.) Miljana Gavrilović, mlada glumica, rođena Leskovčanka, stiće popularnost ulogom odrasle pevačice Zvezdane u televizijskoj seriji „Folk“. Veli da se dobro snašla, jer je sa juga Srbije, oseća dert i sevdah, trubače „energetski oseća“, voli džez, bluz i soul, ali „ima narodnih pesama bez kojih ne bi mogla da zamislim provod u kafani – za tu priliku imam spisak (Bilić, 2012: 9).“ Krv nije voda, južnjački melos joj teče u venama, nikada nije bila u mehani a da nije zapevala. Samo napred zemljakinjo, pokaži Srbijici šta je meraklijstvo, nemoj da ti se desi da te samelje metropola i preobrazi u malograđanku, da te uplaše malovaroške predrasude – imaš štofa, i više od toga, da budeš, ako već nisi, sjajna kafanološkinja. *Genetika čini svoje!*

Gabo. (9. novembar 2013.) Autor „Sto godina samoće“ od početka je bio novinar, i to ne rutinsko piskaralo, nego prava novinarčina. Stoga Zorana Šuvaković u napisu o njemu kao žurnalisti – „Kako izbeći brodolom novinarstva“⁸ – čak tvrdi i da je danas kada je „dobro novinarstvo potrebno kao lek, možda i šteta što je postao pisac“. A Gabo (2012:5), iskusan novinarski vuk, 1995. svedoči u briljantnom eseju „’Gušteri’ u redakciji“: „Pre pedeset godina kada je kolumbijska štampa prednjačila nad onom u drugim zemljama Južne Amerike nije bilo studija novinarstva. Posao se učio u redakcijama, štamparijama, *kafanama* (podvukao D. B. Đ.) na ćošku na uličnom korzou. Zato su novinari uvek išli zajedno, družili se i bili toliki fanatici da ni o čemu drugom nisu pričali, do o svom poslu. Taj posao je podrazumevao grupno prijateljstvo i ostavljao je malo ili nimalo prostora za privatni život.“ Treba li jača potvrda od Markesove (Márquez) za sociološku tvrdnju, mnogo puta ponovljenu, da je krčma i novinarska institucija, maltene akademija, bez koje je, najpre, teško izučiti zanat, a zatim ga valjano obavljati. Nisam siguran da sadašnji mladi novinari poštuju njegov nauk i zato često imaju idimi-dodimi odnos prema kafani! Zar ne odaju utisak neuke učenosti – fali im iskustvena potkrepa?

⁸ *Politika – kultura, umetnost, nauka*, LVI(35):5, 2012.

Dunjevača. (18. februar 2013.) Na inicijativu „Rakije bara“ do sredine decembra 2012. trebalo bi da bude proglašeno najbolje likovno rešenje za etiketu flaše dunjevače, čime će ona upotpuniti prestoničku suvenirsku ponudu. Oko toga se digla velika galama, jer ima i tvrdih osporavatelja te odluke. Zoran Lj. Nikolić, autor brojnih knjiga o Beogradu, smatra da je ona ipak opravdana: „Vaskolika beogradska kultura rođena je u kafani. Da li su to bili vinski podrumi u Karadorđevoj, Skadarlija ili bezbroj predivnih zemunskih birtija, logično je da se Beograd prepoznaje i po jednom tako delikatnom piću kao što je dunjevača... To mi samo potvrđuje saznanja da je rakija i duhovni i materijalni brend ovog grada (Bukvić, 2012: 16).“ Kafanolozi, zapamtimo šta nam gospodin Nikolić, novinar i pisac, poručuje u duhu izistinskog sociološkog kafanologa: „Vaskolika beogradska kultura rođena je u kafani.“ Da li samo prestonička? Ili sva srpska! A što *Tomovaču* ne uzeše za suvenir, čime bi nam spasili predsednika, džumhurbaškana, da je ne seca sobom od jedne do druge belosvetske prestonice. 'Ajde što je proizvodi, pa je poteže i gde treba i gde ne, nego – siromašak – mora da je fraj deli.

Đole. (26. decembar 2013.) Đorđe Balašević, „panonski mornar“, u prepoznatljivom stilu peva „mi smo kanda ista banda“, misleći na muzikante. – Kafanolog na kafanare. Stalni, baš uvek, posetioci „Kazandžijskog sokačeta“ – Bogdan, Dagi i Žuća – kao nekada Brka, Dobrojtro i Obradanče „Džerime“, šta su drugo do *ista krčmarska banda*. U „Kazandžijsko...“ odlaze leti, zimi, u proleće i jesen, i u međuvremenu, premda nisu od one vrste kafanjerosa-potukača koju ne može čovek da istera iz birtije ni drenovim budžama. Biologija pak čini svoje, stari se i razboljeva, nema više nakresanog života, moraju se proređivati izlasci po svekolikim niškim lokalima, smeta dakle, zamislite molim, kafanska gungula – pre je „kvaka“ u praznim buđelarima – i nema zajutranja i zaplitanja nogu. „Gospoda na zalasku“, rekao bi Miroslav Krleža. Ti kafanoljupci, krčmarski starosedoci i „živi nameštaj svojih kafana“ (M. Vitezović), saispijači i nazdravičari, negda mogavši da popiju zemljanu kotlajku komovice i zanoće, vade dokumenta i spremaju se u penziju. Dožive li je? Banda kao banda!

Ekmeč. (16. avgust 2013.) Pod turskim jarmom bejasmo punih pet vekova i posle slavnog otpora i krvavih ratova jedva se oslobodismo. Osmanlije nam mnogo toga ostaviše, dosta primismo i od njih i ne svesni da je to ipak plod tolikog zajedničkog življenja. Jezik nam srpski vrvi od turcizama, a tek rečnici govora Južne Srbije i Ponišavlja (Zlatanović, 1998; Panajotović, 2012), tako da ne bi trebalo da se začudite, ako se sticajem okolnosti nađete u turističkoj turi za Istanbul, kako se baba iz Trgovišta ili Bele Palanke bez ikakvih ograničenja razume i razgovara s prodavcima na Kapali čaršiji. Zbog svega toga su turske telenovele, poput one o Sulejmanu Veličanstvenom, veoma popularne od Črnomelja i Zaboka, preko Prozora i Vareša, do Burgasa i Primorskog, od Galičice i Bitolja, preko Dola i Donjeg Komrena, do Kaća i Malog Idoša. Nije nego da su gledane zbog primitivizma gledalaca, niskog kulturnog nivoa naroda toga tla, kako nesmotreno presuđuju elitistički nastrojani kulturnjaci i televizijski kritičari! Nego da zahvalimo Turcima što nam donesoše kafu i kafanu, koje smo

toliko prigrlili, da se danas svakidašnji život ne da zamisliti bez njih. Oni digli ruke od tzv. turske kafe – daleko više ispijaju čaj – mi smo na putu da predemo na espresso i kapučino (ne kapučino – zapoveda Ivan Klajn), kod njih raste broj krčmi, kod nas opada. Mnoge naše kafane uz autoput decenijama žive od turskih gastarbajtera, ali u poslednje vreme slabo posluju i gase se. Zato preduzimljivi turski građani otvaraju nove drumske meane na potezu od ulaska u Sićevački klisuru do Dimitrovgrada i srpsko-bugarske granice (Todorović, 2013: 15). I uspešno rade, što prokomentarisala jedan blogger: „Nije trebalo ni da ih teramo, izgleda? Kako to, Turcima se isplati a Srbima ne?“ *Kafanolozima ne smeta, neka se puši ekmek iz vurnji, samo da ostanu kafane*. Da ne bude po onoj narodnoj: „Putevi će poželeti kafane, al' kafana više biti neće.“

Život grčki. (4. maj 2013.) Jasmina Pavlović Stamenić (2012:3), dopisnica „Politike“ iz Atine, u dopisu „Sve manje života na visokoj nozi“, javlja da opada kafanski život Grka: „Skupi restorani, koji su poslednje decenije počeli da istiskuju tradicionalne taverne od kojih su one koje su preostale počele da bivaju neopravdano skupe, sada i sami imaju sve manje gostiju. Mnogi 'in' restorani u centru Atine su zatvoreni kao i desetine noćnih klubova koji su doskora bili centar grčkog načina života.“ Kako i ne bi, kada je otadžbina najzaduženija evropska država, da je zemlja u kolapsu i da joj „vrli prijatelji“, poput Nemačke, predlažu rasprodaju čarobnog ostrvlja kao spasonosni lek.⁹ Ono je Grčka odavno sinonim za preteranu zaduženost, krizu i siromašluk. Urezalo mi se to što je deda Stevan Sinđa Jovanović govorio još kada sam bio osnovnoškolac: „Delijo, vidiš ove komšije, one su 'zadužene ko' Grčka“; „Sine, vodi računa, uči školu i bićeš bogat čovek, ne 'siromašan ko' Grci“.“ Kafanologa baš briga za trendi restorane – kakav nesrpski naziv? – njega zabrinjava povlačenje taverni: ustuknu li, šta preostaje od Grčke koju pamtimo, najpre, iz matorskih i apsolventskih ekskurzija sve do Krita, zatim i sa letovanja po mestašcima Halikidikija i u Aristotelovoj Stagiri i na Aristotelovom trgu u Tesalonikiju, s obavezanim hodočašćem Atosa i Hilandara. A kakav to beše *život grčki*: taverne, buzuki i tanjirolom, Mikis Teodorakis (Θεοδώρακης) i „Grk Zorba“, Nana Mouskouri (Μούσχουρη) i „Deca Pireja“, kafaničice u belo omalanim seocima, uzo, olive i Tzatziki... Danke Deutschland ili Drang nach Osten!?

„?“ (1. septembar 2013.) Ljudskoj gluposti nikad kraja. U njoj ne ostaju nazovimodernisti kojima je, pošto su Srbiju doterali do nivoa balkanske Švajcarske, trn u oku ono malo ostalo od dedovine. Zalažu se bez pardona da se poseče hrast, zapis koji se isprečio na pogrešno trasiranom šumadijskom autoputu, kao što likuju posle uništavanja drvoreda u beogradskom Bulevaru kralja Aleksandra. Tek koliko su nemilosrdni antikafanjerosi: „Skadarlija se danas ras-

⁹ Umesto da joj se još plati: „Ovde, u centru Atine, čovek dolazi do neverovatnog zaključka da život u suštini i dalje pulsira, da se iznova, u svakom trenutku, silovito rađa. Grad Epikura, Sokrata, Perikla, Platona, Euripida, Aristotela. Neko će, javlja se jedan glas, morati da zatraži milone od Evrope na ime autorskih prava. I čovek razmišlja da bi bilo logično da im se to da. Na kraju krajeva, ovde je izmišljena logika.“ – reče negde Enrike Vila Matas (Vila-Matas), španski romansijer, pripovedač i esejista.

pada. 'Odbranili' su je pametnjakovići – da se tu ne izgradi nešto novo, moderno i dobro. Da se tu sačuva – šta – starež. U centralnom delu Beograda. Kafana 'Znak pitanja' – stračara. U elitnom centru Beograda (Boričić, 2013: 23).“ Da ne misli valjda vajni vasojevički potomak o tome kako treba Skadarliju rekonstruisati i pretvoriti je u pomodarsku ulicu Strahinjića Bana ili nišku Obrenovičevu!?”¹⁰ Kakav bi to bio kulturno-arhitektonsko-kafanološki „masakar“! A „ubijanje“, rušenje „Znaka pitanja“ bilo bi proglašeno za „kafanološki genocid“, kafanocid. Kad bi se to zaista desilo, obećavam kafancima, osnovali bismo *Međunarodni kafanološki sud* sa sedištem u Nišu i pošteno sudili optuženima. Dotle uživajmo u „Volstrit džornalu“ (Wall Street Journal) na čijem je sajtu, u rubrici posvećenoj putovanjima, nedavno objavljen tekst pod naslovom „*Turistički vodič kroz Beograd*“ (Travel Guide to Belgrade), u kojem je četvoro renomiranih prestoničanina – Janko Tipsarević, Dragan Mićanović, Vesna Milosavljević i Vesna Vučinić – preporučivalo beogradske znamenitosti: „U nezaobilazne tačke prilikom boravka u našem glavnom gradu arhitekta Vesna Vučinić navela je Gardoš u Zemunu i mogućnost vožnje biciklom duž Keja, zatim Konak kneza Miloša u Topčideru ali i kafanu 'Znak pitanja' (kurziv – D. B. Đ.), otvorenu 1823. godine (A. C., 2013: 19).“ Nema mi druge, nego da Novu Boričiću postavim samo jedno golemo znak pitanja: „?“

Ibarska. (5. maj 2012.) „Fokusiranost na turbofolk dive i divove, razumljiva zbog njihove sveprisutnosti i opštepoznatosti, zamagljuje činjenicu da mi već dvadeset godina imamo turbofolk politiku, turbofolk privredu, turbofolk književnost, pa čak i turbofolk nauku. Kuda god da se čovek okrene, susreće se sa zloduhom Guče i Ibarske magistrale, koji je prožeo sve vidove ljudskog života (Basara, 2012: 27).“ Lako je Svetislavu Basari, tom nekadašnjem pankeru – pevaču i gitaristi lokalnih sastava „Pank Flojd“ i „Lude žene“ – u zavičaju znanom kao Lale Bas, da sada, kada ispija svoju redovnu dozu tekućine u odabranom društvu, iz dana u dan pali po Guči i Ibarskoj. Kao da su ibarske meane i gučanska krčmarija iznjedrili turbofolk i, nije valjda, dotle ga nametnuli ostatku društva, da se ono svo turbofolkiziralo! Da nije Guče i kafana na Ibarskoj magistrali, svakako ih treba izmisliti... Sociološki nauk: *u državi je, nasuprot visokim mestima, nužno potrebno imati prostore i događaje namenjene onima koji su pri dnu, u sredini ili malo gore*, jer, jesu većina i ne žele da potpadnu pod ukus „onih gore“.

Južnjačko. (4. april 2012.) Vranjanka Violeta Trajković, učena koleginića, profesorka tamošnje gimnazije, pročitavši moju studiju *Kazuj krčmo Džerimo*, predloži mi gotovo čitav plan kafanološkog istraživanja: „Vi ste fenomen kafane sagledali ponajviše iz ugla jedne periferijske koju perfektno poznajete, što i jeste bio cilj. Bilo bi predivno ako biste čitaoce obradovali pronicljivom studijom o južnjačkim urbanim kafanama uopšte, s posebnim akcentiranjem nekih elemenata u prelomu analize nekad i sad (*ples, igra osobena je za

¹⁰ Trebalo je, kad je ovako srozava, da pročita barem jednu knjigu o Skadarliji, primerice onu Koste Dimitrijevića (1997).

južnjačko područje – postoji i tzv. muško kolo [„pembe“], nalik na čoček, igra punog muškog egoizma i nadmenog dostojanstva, iz koje su ekskomunicirane žene kao, uostalom, i iz većine drugih igara; one igraju zasebno, u pozadini); *dvostruki, skoro kontradiktorni odnos prema ženi-pevačici/igračici koja se u plesnoj orijentalnoj ekstazi doživljava kao boginja, pa se pada pred njom, mada se, realno, ne poštuje nimalo; *o klasnoj podvojenosti mušterija (separei-sarai za bogate, rezervisana posluga, a mali stolovi za ostale, najčešće ispred kafane); *atemporalni relativno koherentan spoj pozitivnih i negativnih energija derta, sevdaha, karasevdaha i meraka; *jezik južnjačke urbane kafane kao element orijentalnog kulturnog obrasca, jednog od dva dominantna u našem identitetu (fatalizam, duhovitost, cinizam, šale, vicevi, urbane legende, nadimci kao forme kataraktičke socijalne kritike); i tako redom.“ Odmah sam joj zahvalio na programu, koji ne bih mogao da ispunim za ovo malo godina do penzije. Doduše, kakvog me bog dao, osetivši njenu teorijsku snagu, smesta sam joj stavio u zadatak da pripomogne, iskali se i skine sa spiska barem dve-tri povezane teme. I uspeh: mlada sociologinja uradi fin *kafanološki esej* „Orijentalni ples i kafana“ (2012:441–448). Zamoljavam kafance da ga, kada je o tome reč, neodložno pročitaju posle ciljanog dugotrajnog kafančenja, po mogućstvu u Borinom, ne Dragana Tomića, Vranju, u južnjačkoj gradskoj kafani – više će uživati u njemu i razgraničiti jednom za svagda šta je to *sevdah* a šta *karasevdah*, po čemu se luče *merak* i *dert*, i koji je jaz između *trbušnog plesa* i *čočeka*. Au, pusto južnjačko.

Kučići. (27. februar 2013.) Ne čudite se, u „Politikinoj“ vesti „Akcija za ljubimce u restoranima“ (2012) zaista piše: „Gradskom Odlukom o držanju ljubimaca, vlasnicima restorana ostavljeno je da odluče hoće li gostima dozvoliti da u lokale uđu u društvu svojih kućnih ljubimaca... Biće štampane i mape grada na kojima će ovakvi restorani biti posebno naznačeni.“ Eto, nismo dugo čekali, i Srbija će dobiti kućarske kafane. Ako, neka ih, ali se pitaju ljubitelji životinja zašto su kućići privilegovani i zbog čega se ne mogu odati krčmarskom životu, isprva, ine domaće životinje i, zatim, pripitomljeno zverinje. Kad bi mnogi Beograđanin iz „kruga dvojke“, Niševljanin oko Margera i Novosađanin sa Limana IV rado zapatio koju svinju, bila i lošije sorte od pietrena! Gospodin iz prestonice ponosito bi vikendom šetao svoga prasca Tašmajdanskim parkom, zakrmili bi se u „Poslednjoj šansi“, na trasi prema Kališu svratili do starog dobrog „Mornara“ da prezalogaje, na časak i na po hladno „Jelenče“ navrnuli u „Korzo“, u Zmaj Jovinu, po ko zna koji put se podsetili školske lektire u hodu između kalemegdanskih spomenika srpskih književnika i, pošto se približi vreme obeda a oni umorni, bez žurbe i dostojanstveno nekako bi se dogegali do „Madere“ – tamo ih u bašti, ispod najrazgranatije krošnje, već čeka rezervisan sto i ranije ugođen meni. Eh, kad bi smo u tim trenucima mogli da uđemo u dušu našeg junaka pa da i mi osetimo šta znači biti zadovoljan. Pošto nismo frojdovci, nego obični kafanolozi, dovoljno je samo na tren baciti pogled na to nasmejano lice koje kipti od vedrine, i razumeti „Beograđanina (‘Nišliju’, ‘Novosađanina’) „: kako je uživao u nepatvorenom rustikalnom okruženju, bilo

mu je lepo u zavičaju i, što je za priču bitno, bio je najsrećniji dok je kao dečkić i osnovnoškolac čuvao svinje čitave familije. Čak je sanjao, ako se istakne u toj aktivnosti, kako će ga jednog dana na zboru meštana, pod zavetnim hrastom, jednoglasno izabrati za seoskog svinjara.¹¹ A svinja, pametnica među pametnicama, preišlja se jedući kulinarske specijalitete (sociološki nauk): kako to da čovek, umniji od mog roda, još nije pronikao u pravilo po kome se sve okreće i vraća na početak – karavansaraji, hanovi, meane, mehane, krčme, kafane... *nekako su i krenuli kao svratišta za ljude i stoku*. Uh, maderinim pomijama nema ravna u celoj Srbiji.

Lekari. (3. avgust 2012.) Eto, dugo se čekalo na valjanu odluku Vlade Srbije o otvaranju kafana i restorana u banjskim zdravstvenim ustanovama. Ona je usvojila „Uredbu kojom je omogućila specijalnim bolnicama u banjama da pružaju komercijalne ugostiteljske usluge na tržištu, ali samo u slučaju kada postoji višak neiskorišćenog smeštajnog prostora, podsetilo je Ministarstvo ekonomije i regionalnog razvoja“ (N. novine, 2012: 7). Bogati se ponuda: gosti neće više samo da se razgaće i banjaju već će moći da se i napoje žestinom, razgale i raspojasaju. Među njima je mnogi banjaci baš zbog rehabilitacije od „opake“ tekućine, ali, terapeuti kažu, nije preporučljivo odjedanput, naglo se otrezvenjačiti, postati bezalkoholik – odvikavanje je uspešnije ako se s merom i pod kontrolom smanjuje zavisnost. Zašto da se švercuju litrenjaci i iced vinjaka, kad možemo legalno otvoriti krčmu u velelepnom „Radonu“¹² i pratiti ponašanje pacijenata. A i mi, doktori, džaba ćemo piti, ionako smo svikli da nam bolesnici uturuju staklenice viskija, samo nikako da shvate da naš nivo nisu „Johnny Walker“ i „Ballantine’s“. „Uznapredovali smo, kad je Bogdan Tirnanić, onaj novinarčić, mogao da satire 'Jack Daniel's', što da se njime ne slade i zaštitnici narodnog zdravlja.“ Povikaće svetina: belomantilašima nema leka, duboko su ogrezli u primanju mita! „Prosta“ gomila kao gomila – optužuje bez argumenata – znamo da je ojađena i bedna, i stoga ne iskamo „Chivas Regal“. E moji lekari, neka vam je srećna i berićetna *Hipokratova zakletva*.

Ljubomora. (1. septembar 2012.) Johan Hajlig, junak fine priče Zlatoja Martinova (2012:20), šezdesetogodišnji gospodin, petnaestak godina stariji od svoje žene, uplašio se svoje seksualne onemoćalosti: „Pripisivao je to umoru i velikim brigama na poslu u Magistratu. Pa ipak, hvatala ga je panika, toliko se naslušao kafanskih priča o nemoćnim muževima i njihovim raskalašnim ženama, masnih priča kojima se i sam rado smejao.“ Strah ga je nagnao da sebi pronađe leka, nanovo probudi želju za ženskim stvorom, podigne seksualnu spremu i zadovolji suprugu, jer nikad se ne zna – možda i ona uđe u krčmarske

¹¹ „- Crni Dragutin, pa tvoj deda po kome nosiš ime, onaj časni Solunac sa Kopaonika, mora da se prevrće u grobu. Šetaš se sa psetancetom, umesto da smo već u kafani na rakiji i kafi s ratlukom – vrteo je onom glavurdom moj zemljak, zaboravljajući da mu je sin veterinar i da se bakća sa 'tim džukelama' (Minić Karlo, 2012: 20).“ O kućicima i kafani još i u: Belić, 2012: 15; Kapor, 2012b: 25; Tanjug, 2013: 10.

¹² Poznati Institut za lečenje i rehabilitaciju u Niškoj Banji, koji već ima kafić s terasom i baštom, ali ga drži privatnik.

tračeve! Ko bi mu, imajući u vidu da spomenuti lik živi u drugoj polovini 19. veka u austrougarskoj Vojvodini, promptno i elegantno u tome pomogao? Lepotica noći iz tada mnogih i dozvoljenih kupleraja. I beše mu što beše – stvar se, zašto ne poverovati, odmah podiže, Hajlig ponovo postade „čovjek“ i opet odlučno poče špacirati promenadom svoje varoši. Kad ubrzo, kao što biva u životu a ne samo u skaski, stiže nesreća: uzoriti visokonameštenik crnožute monarhije obole, svejedno, od sifilisa ili kapavca. Sebi si nije mogao dozvoliti toliku sramotu – i izvrši samoubistvo. Eto, dokle može da dovede običan, svakodnevni *kafanski tračera*. Zato molimo kafance da se uozbilje i upristoje, da imaju meru u pričama i „pričama“, a niševljanske krčmarske larmadžije i izmišljatore – a takvih je više no što čaršija može da podnese, da učute.

Muftija. (11. oktobar 2013.) Bio sam od početka devedesetih nebrojano puta u Novom Pazaru i posmatrao kako se taj živahan gradić polako, ali sigurno, čupao iz kandži viševjekovne orijentalne kasabe i postajao urbano stanište. Nove ulice i dućani, mondiš kafane i bašte, kafići i hoteli, skupi automobili i palate, moderno „skockana“ omladina i gospodski obučeni stariji, užurbani studenti i zamišljeni enveovci... Čim stigne na autobusku postaju, putnik se odmah okrepi crnogorskom lozom u staničnom bircuzu, usput prezalogaji neko ćevabče ili koju tatliju za nezaborav, nalije efesovo pivce, preda se onome za šta je i prevalio toliki drum, da bi ga ljubazni domaćin, „zavezano u krpče“, priveo u proverenu krčmu i pokazao mu red-rednji: dunja-dve, može i lincura, sir, grehota ne i sjenički kajmak uz ... i, sada, efesku pivčugu, parče kobasice, dok se čeka „glavni zgoditak“ – topla janjetina, koja, red je, treba malko da se prihladi, dotle istinska turska kafa iz fildžančića i prva litra ohlađenog rizlinga, još dve plus, jer, upozorava se, lagano treba uživati, jedan je život, poklonjen nam od Višnjeg, i tu mi ne možemo ama baš ništa da promenimo niti da utičemo na sudbinu, eh taj fatalizam ... zatim taksi pravac stanica, iznenađujuće prljava i zapuštena, uskakanje u poslednji rasklimatani autobus, koji će – majstor samo zna – nekako da nas pretera kopaoničkim serpentinama do kuće. Ne prođe ni decenija, dunuše neki drugi vetrovi, promeni se nešto u toj primamljujućoj varoši, zavlada *muftija sandžački*, preokrenu klimu za trista stepeni – ako, nemamo šta protiv toga, i kad bi imali, ne bi vredelo – kafanac i uživatelj nisu više dobrodošli. I zaista, šta će kafanolog u negdašnjem Rasu, kog đavola traži?

Naučnica. (24. decembar 2012.) Stanko Stojiljković, neumorni popularizator nauke, u ekskluzivnom intervju – „Rezervni delovi za čoveka“ (2012) – s *Gordanom Vunjak Novaković*, „bez sumnje perjanicom srpske nauke u svetu (14.797 citata na 'Gugl akademiku') „, koja dve decenije istražuje u Sjedinjenim Državama u oblasti inženjerstva tkiva, donosi kamenčić njene privatnosti: „Porodica je moja najveća radost i ponos. Suprug Branko je arhitekta, čovek koji je apsolvirao dobre knjige, dobre filmove, dobru muziku... Imamo divnog i pametnog sina, ljubi ga majka, koji je lekar na specijalizaciji u Majamiju, pa tamo idemo kad god možemo. Zajedno gledamo Novaka Đokovića, koji je nešto najbolje što Srbija danas ima i čovek koji je najviše učinio za sve nas ovih deset godina. Nemamo mnogo vremena za dokolicu, pošto živimo u Njujorku

(koji je za nas veliki Beograd, po otvorenosti i užurbanosti), gde je veština od tolike ponude izabrati delić koji će nam podmiriti duševne potrebe. Redovno idemo u Metropolitan operu, manje na rok koncerte, izložbe, pozorišne i muzičke predstave na Brodveju i van njega. Imamo maltene klub, 'Kafanu' (*ćirilicom*) (podvukao – D. B. Đ.) u Istočnom Vilidžu gde stalno idemo na druženje, večeru, muziku i uživanje u beogradskoj atmosferi.“ Dičim se kao branitelj kafane, jer vidimo iz izvoda koliko ona, bez obzira na okolnosti, može da znači čovečici koja je zavredela dubok trag u svetskoj nauci samim izborom u inženjersko odeljenje Američke akademije nauka (naravno, prva Srkinja). Koliko je tek mila nama – običnim smrtnicima. Još kako je važno što sam na vreme njujoršku mehanu metnuo na spisak „Kafana: 582 veličanstvena naziva“.¹³

Njihova. (9. avgust 2013.) Na jubilarnim Kraljevskim konjskim trkama u Askotu, u Ujedinjenom Kraljevstvu, 2011. godine – od prve je tada prošlo tačno 300 g. – došlo je do skandala: „Nedaleko od kraljičine lože, za vreme trke, izbio je tuča za kakvu se kaže 'balkanska krčma'. Džentlmeni su koristili sve što im je palo pod ruku: flašu šampanjca (izveštači su uočili da je puna koštala oko 200 dolara), nogare od stolica...“ (Cvitković, 2011: 32) O Bože, sačuvaj kraljicu¹⁴ – kakve li sramote za užtogljene i bezbojne gorde Albione,¹⁵ koji do čistunstva drže tradiciju. *Njihova je bruka a ne naša*. Stoga, pošto je moj izbor da se suprotstavim takvim trućanjima o kafani, ič ne marim za njihovu floskulu o „balkanskoj krčmi“ i stereotipiju o nama kao „drumskim razbojnicima“.¹⁶ Koga to ovih leta zbog šljokanja do upišavanja proteruju sa grčkih ostrva? Zbog kojih se navijača, inače na Ostrvu mirnih kao bubice, na Kontinentu policija podiže skoro na ratnu gotovost? Zašto njihovi mladi nisu najpoželjniji na savskim splavovima – zato, jer su bahati i nekulturni, pivo im začas osvoji zglobove i vijuge...? Ko je onda za pokudu a ko za pohvalu iz kafanološke vizure? Balkanci, među njima i Srbi, ili Ostrvljani!?

Ognjenovica. (30. januar 2013.) Za mladu gospođu Dimitrovski Amidžić, za koju tvrde da je jedna od najlepših Srkinja, ne bi bilo mesta u tekstu – iako je: u engleskom izdanju Vikipedije, planetarni top-model, Armanijeva muza, zaštitno lice „Viktorijas sikreta“ (Victoria's Secret) i, kakve li čarolije, žena Ognjena Amidžića, kakvog-takvog pinkovizijskog voditelja – da nije izjavila, stepenujemo manje važnim, kako je zbog srpskih pevaljki prestala da nosi bren-

¹³ I komentarisao: „Dvostruki izuzetak: kao naziv za kafanu, jer se može razumeti i kao pleonazam (kafana 'Kafana'), i kao jedino imenovanje poreklom van Srbije, s obzirom da ga nosi objekat s Menhetna, u Njujorku. – Kafanu 'Kafana' proslavili su naši teniseri – Novak Đoković, Viktor Troicki, Janko Tipsarević i Dušan Vemić – pred otvaranje 'Ju es opena' 2011. Kum je ipak nameravao da istakne činjenicu koja govori o tome da takvo ime nose samo ugostiteljski objekti s Balkana, najčešće u Srbiji (Đorđević, 2012: 312).“

¹⁴ „God save the Queen“ (*Bože, čuvaj Kraljicu*), evergrin Seks Pistolsa (Sex Pistols).

¹⁵ Gordi ili Perfidni Albion, pogrdni naziv za Englesku (ili Veliku Britaniju) i Engleze (ili Britance). Borislav Pekić (2010) tačno je formulisao njegovu pozadinu: „Ta univerzalna osobina - je tzv. engleska hipokrizija, njihovo navodno licemerstvo.“

¹⁶ Gojko Božović primećuje: „O Balkanu i o pojedinim njegovim delovima kruže mnogi neprijatni i neslavni glasovi, ispunjeni predrasudama i nerazumevanjem, možda jednim delom i zato što nisu pažljivo oslušnuti neki od najboljih glasova koji dolaze sa Balkana.“

diranu garderobu, gradiramo za stepenicu iznad, kako je moguće da jednoga dana uđe u Narodnu skupštinu¹⁷ i, vrhunac po značaju, kako bi pravila lom u meraklijskom raspoloženju. Na pitanje anonimnog intervjuera: „Uz koju bi muziku razbila čašu u kafani?“ – dama spremno odgovara: „Uf, uz mnogo pesama, ali recimo uz neku od klasika Tome Zdravkovića.“ Pa kako onda, moji sociološki ispisnici, da Danijelu smesta i bez prijemnog ne primimo u našu kafanološku „sektu“. Voli srču, obožava Tomu, šta ćeš joj! – Još ima da nas izvika po belom svetu i preko „Plejboja“, jer za goleme novce pristaje i na duplericu („Iako reklamiram donji veš, nisam taj tip. Morali bi mnogo da mi plate, a pritom da se ništa ne vidi. Više sam za dobru umetničku fotografiju [Anonim, 2013a: 60].“). Rasna „stolovača“ = *Srpkinja na kafanskom astalu*.

Popovi. (16. avgust 2012.) Srpska pravoslavna crkva svakim danom je ekonomski bogatija, polagano joj se vraća nepravедno oduzeta imovina, dobija zamašnu pomoć od države, a, paradoksalno, njeni sveštenici – nikako vladike¹⁸ – prikazuju sebe kao siromaške, kao da jedva sastavljaju kraj s krajem. I tako, sumnjivo se pravdajući, pravoslavni popovi razrezuju osirotelim parohijanima *visoke* namete za obavljene obrede. Narod trpi, žali se patrijarhu i episkopima – koji, istine radi, kore svoje službenike što ne primenjuju odgovarajući cenovnik – pa kada uvidi da i od toga nema vajde i još sretnu pokojeg popa nalik novokomponovanom biznismenu („besna“ kola, ogromna kuća-kičerica, privatna rabota, zlato na rukama i oko vrata...) digne se, protestuje i odbija plaćanje usluga. Ima li to još negde? Popovi kao popovi, ne svi, žele još i da učare svagda i svugde. Evo kako su se proveli u stvarnoj anegdoti, koju je zabeležio Čačanin Gvozden Otašević (2012: 8): „Društvo čačanskih sveštenika svratilo je na predah u restoran 'Mladost' u Nemanjinoj ulici, i sve je teklo lepo dok nije došlo do plaćanja. Konobar Božidar Milosavljević (27) ispostavio im je račun od 1.375 dinara ali su gosti počeli da prebiraju po džepovima, nećkaju se i pravdaju da su sakupili samo 500 dinara. Na kraju su upitali mladića koliko novca treba da ostave, a Milosavljević je, setivši se svešteničkog tarifnika, smesta odgovorio: – Dajte koliko možete. Obično daju dve hiljade, a niko manje od hiljadu i po.“ E, pa, neka im je, zaslužili su „osvetu“ malog čoveka, gde nađoše kafanu, nije ona njihova *nadležnost* makar se zvala „Parastos“,¹⁹ eno im ga nadnaravno, neka tamo regulišu situaciju. Mogu biti dragi gosti u kafani, ne i kafanci i kafanolozi, jer, Srbi ne vole, taman posla, opijanjene sveštenike, uz to još gramzive.²⁰

Rekonstrukcija. (25. jul 2013.) Aleksandar Vučić, „gospodar“ Srbije, rekonstruiše domovinu, državu i Vladu RS, a bogami, pošto mu apetiti rastu, ako

¹⁷ Neka, što da ne, šta je od nje bolja bivša članica grupe „Models“ Nevena Adžemović, devojčako Stamenković, koja je narodni poslanik stranke Nova Srbija Velimira Velje Ilića.

¹⁸ Izuzimajući umirovljenog episkopa Vasilija (Kačavendu).

¹⁹ Takve ima pored glavnog niškog groblja.

²⁰ Za nas su oni sitni lopovi

ti političari naši krasni

a imitiraju ih popovi

honorari im bogami masni. (Ristić, 2012: 82)

ovako nastavi, preobraziće prema svom naumu i svakog „zabludelog“ Srbina. Mesec i po, ne li i poviše, ugnjavi puk kojekakvim kombinacijama, umesto da problem resko razreši za nedelju-dve. Na pragu dugoočekivane odluke, taj suptilni sakupljač prvoklasnih vina, potkači sve linije vlasti – kost u grlu mu je vojvođanska i singidunumska – i spočita im, upisa u greh, kafanstvo: „Hoćemo da postignemo još bolji rezultat. Voleo bih da i na drugim nivoima vlasti (u pokrajini i na gradskom nivou) toliko rade, a ne da im se posao svede na sat i po i odlazak u kafanu...“ (Beta, 2013: 6) Pa šta!? Neka političari i činovnici zagreju stolicu i obave poslove, onda juriš na novosadske i prestoničke bircuze. Pre toga, kad je onomad on mogao onako dug da prilegne u skućenom briselskom ofisu, imaju pravo i oni kratko da predahnu ležeći na podu kancelarija nađu li parče slobodnog prostora između prenatrpanih astala i stolica, kojima su zakrčene službene odaje zbog prekomernog zapošavljanja partijskih satrapa.²¹ Neka bude zapisano da se jedino oko toga slažem s prvim potpredsednikom Vlade, vojnim ministrom, predsednikom Srpske napredne stranke... jer, dojavljuju iz njegove svite, *vođa nije mrzitelj kafana*. Mada, kafanološki dilberi, nikad se ne zna. Možda mu dođe u glavu da rekonstruiše i našu, tek stasalu, kafanologiju. Da bih sprečio tako nešto, pošto bi nam s olakšanjem uvalio u redove rekonstruisane praktične kafanjerose – Mrku + Bekutu, Velju i maestralnog pevcu Ivicu zajedno s Cecom Žitoradankom – spreman sam da se žrtvujem: ručao bih s „Aleksom“ u niškom „Zvrku“ uz tiho Čokalijino pojanje. Neizostavna je i buteljka toskanskog belog, ako je Vučić spreman da okrnji svoj kontingent, i ne zaboravi da je ponese iz Beograda.

Severnijaci. (3. decembar 2012.) U Srbiji se uvrežila izreka „Što južnije, to tužnije“, skovana da bi izrazila činjenicu koja govori o tome kako je siromašniji stanovništvo jugoistočne Srbije, spram njenog ostatka, znatnije bilo vezano za Slobodana Miloševića i SPS i to potvrđivalo na izborima. Južnjaci su se brzo otrgli te zavisnosti i, setimo se, 1996. na čelu s Niševljanima bili pioniri demokratskog bunta i promena. Kako da ne, još ima raznih južnijih i tužnijih krajeva u zemlji, na Balkanu i u Evropi. Začudo, pitam se pitam, što se južnjaci ne osmele i bez zazora uzvrate severnjacima (onima od Beograda, Save i Dunava sve tamo do Budima i Pešte, Beča i Berlina; od Sarajeva i Miljacke do gore Londona, Štokholma i Osla...): „Ej, pa vi ste se zaneli, sem vašeg bogatstva i standarda, koji su, vidimo, na klimavim nogama i prolazni, ne znate za ništa drugo, a kamoli da uživete u životu; stanite, opustite se malo i dođite do nas da vam pokažemo! Ne plašite se, jes’ da će vas koštati, ali ne onoliko koliko bi mi platili kod vas, jer južnjaci su hedonisti i gostoprимljivi, meraklije i uživaoci.“ (Jug Srbije je ponajmanje Divlji zapad. Tako ga označavajući u romanu *Surfing Serbia* [2012], da malo ne preteruje u „umetničkoj slobodi“ mlada pisica Ana Vučković. I u životu i u knjigama stane svašta.) I eto sociološkog nauka, ujedno južnjačke izreke – „Što severnije, to jadnije i tužnije.“ I negostoljubivije i sterilnije. I tačka.

²¹ Stranke kontrolišu oko 25 hiljada radnih mesta u državnoj upravi i lokalnoj samoupravi.

Tenk. (13. jul 2012.) *Ruski*, posleratni belopalanački bekrija, odavajući nekada uspešnog vojnog starešinu i sličeci na Gregori Peka, završio je, kako mu je izgleda bilo suđeno, kao zadnja belosvetska protuva za „neslane“ šale golobradih mladića, koji su tek vadili bilet za ulazak u starije bircuzsko bratstvo. A kada im neko iz te družine, za kojom su čeznuli, grubo skrene pažnju na njegovu herojsku sudbu – zbog zavisnosti od ljute kapljice za nekoliko činova je degradiran u armiji, jer je tenkom ušao u trošnu provincijsku kafanu, i zato što je nacvrčan za kariranim čaršavom nešto lanuo protiv onoga što mu nadimak počinje sa „T“ i odležao godinice na Golom otoku – pokazivali su dostojno poštovanje prema tom romanesknom čoveku. Sociološki nauk: *svakom liku, koji sedi osamljen za krčmarskim astalom i poduže mu ne prilazi kelner, uvek poručiti čašicu mučenice*. Možda nije tenkom, ili drugim vatrenim oruđem, napao meanu, ali, garantujem, jakako jeste junak vrlo neobične kafanološke pripovetke.

Čef. (24. aprila 2013.) Da vidimo kako izuzetnik Petar-Emil Mitev, emeritus teorijske i praktične kafanologije, na moju molbu, određuje srž kafane. Zbog muzikalnosti bugarskog jezika, određenje dajemo i u originalu.

„Između ostalog, ovo razmimoilaženje je osnovno za kafanologiju. Sociologija kafane u određenom smislu je raskršće sociologije vremena.

Postoji ogromna razlika između zapadnjačkih pabova i balkanskih kafana, mehana i krčmi. I u jednim i u drugima, ljudi su izvan vremena, ali na Zapadu ostaju stešnjeni od njega. Samo kafana predstavlja pravi trijumf principa zadovoljstva nad principom stvarnosti. Ako govorimo jezikom psihoanalize jedino kafana predstavlja potpunu radost života.

Kafana je deo društva u kojem se časka, vodi 'laf-moabet' a ne 'razgovor' (kod 'moabeta' se izlazi van vremena), oseća se 'čef' a ne 'zadovoljstvo' ('čef' je vanvremensko zadovoljstvo), ljudi imaju više 'sreće' nego 'šansi' ('šansa' za razliku od 'sreće' je samo deo protoka vremena)...

U kafani bežiš od svakodnevice, ali uranjaš u unutrašnje vreme sociuma, dok u pabu ti možeš samo privremeno da se apstrahuješ od njega. Zato heroji kafane su prirodniji i mogu da budu stvarno srećni – za razliku od zapadnih 'kloparala'...²²

„Между другото, това разминаване е базово за кафанологията. Социологията на кафаната в известен смисъл е разклонение на социологията на времето.

Има огромна разлика между западните 'пабове' и балканските кафани, механи и кръчми. И в едните, и в другите хората излизат извън времето, но на Запад остават притиснати от него. Само кафаната е истинският триумф на принципа на удоволствието над принципа на реалността, ако използваме езика на психоанализата. Само тук е пълна радостта от живота.

²² *Laf-muhabet* – bugarski izraz za lak, zabavan razgovor; ovde se daje sociološko, naučno tumačenje tog izraza. Zahvaljujem na prevodu Genču Savovu, najpoznatijem bugarskom prevodiocu sa srpskog jezika.

Кафаната е част от общества, в които се води 'лаф-моабет', а не 'conversation' (при моабета се излиза извън времето), изпитва се 'кеф', а не 'pleasure' ('кеф' е удоволствие извън времето), хората имат по-скоро 'късмет', отколкото 'шанс' ('шансът' за разлика от 'късмета' е само част от потока на времето)...

В кафаната излизаш от всекидневието, но потъваш във вътрешното време на социума, докато в паба ти можеш само временно да се абстрахираш от него. Затова героите на кафаната са по-естествени и могат да бъдат истински щастливи – за разлика от западните 'дрънкари'..."

Učešće i razlika. (20. maj 2012.) Miro Lompar (2012b: 62–63), odjednom ispadnuvši intelektualac plemenite pasmine, zasnivanje tzv. srpskog stanovišta u kulturnoj politici resko iskazuje programatskom konstatacijom: „Srpska kultura – kako sam napisao – trebalo bi da bude kultura razlike u odnosu na *globalizam* kao ideologiju i kultura učešća u *globalizaciji* kao svet-skoistorijskom kretanju koje je neizbežno.“ Njome sažima i suštinske poruke briljantne knjige *Duh samoporicanja* (2012a), kojom je, verujem Kostić Čavoškom (2012: 63) „stekao neprolaznu slavu utemeljivača integralne srpske kulturne politike.“ Mada će me mnogi ustajali intelektualac optužiti da skrnavam pojam kulture, kao samosvesni kafanolog usuđujem se da tvrdim kako je kafana tradicionalna srpska društvena i kulturna institucija; i to sa tolikim kulturnim značajem, da u kulturnoj politici svakodnevija sasvim opravdano doprinosi – zloupotrebimo Lomparovu sintagmu – *kulturi razlike*. Ali, bez zanošenja, labavog je kapaciteta da bi bila činilac *kulture učešća*.

Frajlice. (29. novembar 2013.) U krčmi se treba kloniti lakih dama i pijandura – očinski savetuje vitezove ovalnog šarenog stolnjaka čaršijski danguban, koga rado pripuštaju astalu da ih razgaljuje, mada ga svi varošani izbegavaju kao dokazanog prefriganog grebaroša. On, koji o mnogom ne zna dve unakrst, ipak zna da je kafana naše kulturno-istorijsko blago, ali se kadgod kao pijan plotu uhvati za njenu nakaznu stranu, počne moralisati i insistirati na čistoti do kavge, ne dozvoljavajući da se nešto sačuva od ranije, od stare srpske krčme... Namerno zaboravlja da su meane još od osmanskog i austrougarskog vakt, u Srbiji, posle i Kraljevini Jugoslaviji, bile legalne *javne kuće* (Feldić, 1994; STATUT o prostituciji 2007; Lukić, 2008; Stojadinović, 2008) i stecište slobodne, opuštene i raspuštene ženskadije: profesionalni najstarijeg zanata na svetu, posrnutih seljančica koje su sišle u palanku da naberu med i izbave se od uboštva, pevaljki sklepanih bandi, gradskih nacifranih fufica, već spalih na drolje, i frajli koje bi umah da liče na bečke, budimske i praške damice – i udaju se... Kafana je prinuđena da čini kompromise, ali nije poligon za kukavne, kafanjerosi ne smeju biti jednoumci, isključivi ljudi, već otvoreni za starine i novine. Kafana ne sme da prospere ono što je vekovima skupljala. *Kafanski tabor je tolerantan, njemu ne smetaju ni frajlice, niti sisojevići*. Da li je to bogogrđe?

Heroina. (11. juna 2013.) Potresna priča o nama, koji smo dozvolili da ratnica završi kao kafanska čistačica. Mi smo kratke istorijske pameti, a naši vlastodrsci, bili oni i kraljevi iz autohtonih loza, brzo zaboravljaju zasluge vete-

rana, često ih dovodeći u ponižavajući položaj. Tako, primerice, u praskozorje stogodišnjice od Prvog svetskog rata, da ne beše entuzijastkinje Slađane Zarić, novinarka i urednice RTS-a, i njenog dokumentarno-igranog filma o *Milunki Savić*, retko ko bi se setio – većina i ne zna ništa o njoj – srpske heroine, žene sa najviše odlikovanja u istoriji ratovanja. Em je prva dama pravcata ratnikinja, dok je evropskim ženama dozvoljavano samo da se angažuju u pozadini, em se, učestvujući u balkanskim ratovima – opsada Skadra i Bregalnička bitka – i u Velikom ratu kao vojnik glasovitog „Gvozdenog puka“ (Kolubara, povlačenje preko Albanije, Krf, Bizerta, proboj Solunskog fronta), okiti Karađorđevom zvezdom sa mačevima i Legijom časti petog stepena (francusko odličje), Ratnim krstom sa zlatnom palmom (francusko znamenje), Medaljom za hrabrost, drugom oficirskom Legijom časti četvrtog stepena (uručio general Luj Franše d' Epere ili admiral Emil Geprat). I kako završi ta hrabra čovečica? Da li u miru i počastima prožive suton izmučenog života? E moj prike kafanološki, ništa od toga! Ona Kraljevina, koju Srbi izvisuju do nebesa, ponizi je do zemlje crnice: „To je, nažalost, i priča o nama samima, koji smo zaboravili dela tih slavnih ljudi, i o državi koja se Milunki Savić odužila tako što je dozvolila da svoje posleratne dane provodi kao čistačica, najpre Hipotekarne banke, a potom i beogradskih kafana. Zaista bolno i potresno izgleda kada na jednom od arhivskih dokumenata pronađete potpis: Milunka Savić – čistačica, nosilac Karađorđeve zvezde i Legije časti (Petrović, 2013: 8).“ Čistačica je niskokvalifikovano zanimanje i slabo plaćen posao, koji nije baš na ceni u narodu, ali jeste časna rabota dužna poštovanja. (Vratimo se za čas u detinjstvo i pitajmo: koga smo to u školi obožavali i koga se najviše sećamo po dobrom – učiteljice i tetkice.) A mi, meanski ofingeri, volimo i gazde i kelnerice, no bez preterivanja, znajući njihovu ulogu u formiranju krčmarskog ambijenta, najviše poštujemo „majke“ ispred ve-ceâ i s njima smo najprisniji. („– Ma, lepo je, ali fali bakuta da naplaćuje ve-ce. Znaš ono: zapiješ se, žuri ti se, a tamo te dočeka ona i kaže da moraš da daš banku-dve pre nego što udeš. E, to je kafana, a ne senzori i lajtšou – ponela je Draška nostalgija [Bukvić, 2011: 14].“) To ne znači da je bojovnica Milunka trebalo da završi kako je završila – kao *kafanska čistačica*.

Crni Oblak. (27. maj 2012.) Konobarica iz Bele Palanke, služila u kafanici (u kojoj smo bili posle sahrane baba Rade) šezdesetih godina kada su bili popularni vestern filmovi o kaubojcima i Indijancima, ličila zaista na Indijanku, i zato nadimak Crni Oblak, prilepljen od strane „nestvarnog“ belopalanačkog lika Pužice koji joj je u pređašnjoj etapi rustikalnog života, verovatno, bio ljubavnik. On se je povremeno, što mu ne pada u čast, sirovo podsmehivao tom vrednom i jedrom, skromnom i sirotom, tihom i mirnom devojčurku. Stalno je „okao“ Crnog Oblaka: te donesi mi ovo, te dodaj mi ono, 'ajd sad – poljubi me... A Crni Oblak, ionako sramežljiv i nesvikao na glasne ljubavne ponude, smanjivao se od stida u Oblačić i propadao u dim i gungulu zadriglog muškog polusveta provincijske krčme. E, kad bi bilo pravde, pa da nadode oluja i oduva Oblačić u njegovo krasno seoce zrgureno ispod stena Suve planine. Tamo bi se napaćena dušica odmorila od iščikavanja Pužice i pajtosa i povratila kršteno ime

(mada se moma pomalo navikla na indijansko imenovanje). Sociološki nauk kaže: *pošto je, bar mi učeni znamo, pravda teško dostižna, onda će svaki ispravni kafanjeros kelnericu poštovati kao rođenu sestru i olakšati joj tegobe*. Ona će znati to da ceni, tvrdo vam stojim, i uzvratice.

Čiča. (8. jun 2012.) Brojni poštovaoci generala Draže Mihailovića (1893–1946) još od uvođenja višepartijskog sistema i pod presudnim uticajem Vuka Draškovića i njegovog Srpskog pokreta obnove okupljaju se na Ravnoj gori 13. maja, računajući da je tog datuma, 1941. godine, podignut ustanak protiv nemačkog okupatora. Na „mitskoj“ Gori, sve negde do petooktobarskih promena, stvarno je saborovao impozantan broj četnika, meren desetinama hiljada učesnika, među kojima su: „pravi“ četnici, preživeli Čičini borci iz Drugog svetskog rata, njihovi bliži i dalji potomci, zagriženi simpatizeri četništva i članovi i privrženici spomenute stranke, kao i mnogi znatiželjnici. Završetkom strašnog rata mržnje i nasilja, sukoba na Kosovu i NATO agresije, slabljenjem šovinizma, kakvom-takvom demokratizacijom društva i, nije li presudno, Draškovićevim političkim sunovratom splasnula je poseta. Mihailo Medenica (2012: 26) vrcavo, a tačno, obraćajući se armijskom đeneralu, komandantu Jugoslovenske vojske u Otadžbini, veli: „Slagao bih da kažem da za ove 22 godine koliko se na Ravnu goru dolazi bez izgovora, nije njom prodefilovalo časno sveta, Čiča, i da ga još nema, ali sabor se, rekoh, delom pretvorio u matine, a delom u visinske priprema za Guču.“ Očito da su jedino ostali čvrsti saboraši, negujući kulturu šatre ili drumsku kulturu negdašnjih periferijskih krčmi koja se svodi na maksimum „vino, žene i pesma“. Otuda i jadanje ovogodišnjeg dražićevca ispod šatora: „Mogao si, Čiča, lepo da dižeš ustanak i u nekoj kafani podno planine, a ne da se mi ovako zlopatimo donoseći kafanu čak na planinu. Mala, daj od Cece onu 'Cvetak zanovetak', tu je đeneral najviše 'voleo' – Dražoooooooooooo... (Medenica, 2012:27) „Mi ne znamo kakav je stav Draža Mihailović imao prema mehani i piću, i zadatak je kafanologa da to potanko izuče, jer, i eto sociološkog nauka, *neko ko je nešto ustanovio i zbog čega ga, opravdano, mnogi cene, i te kako može biti degradiran od kvazipristaša*.“

Džojsova domovina. (12. avgust 2013.) Pod ekonomskom krizom nestradaše Grci, Kiprani, Španci i Portugalci, nama drage nacije. Ali kada ona okupira Irce, za koje vele da su nam bliski po mnogo čemu, onda se kafanološko srce pritrese. Zar taj hrabri i ponositi narodić, kao u prošlim stolicima, da zbog osiromašenja opet napušta zelenu travu doma svog! Zar da se Irac pati, a kako i ne bi, pošto je za pet godina *zatvoreno*, verovali ili ne, *1.500 pabova!* Da u domovini Džejmsa Džojisa (Joyce), da bi opstali, krčmari besplatno odvoze goste kući posle fajronta kao da su holivudske dive ili sportske vedete!²³ „Posledice je osetio i Parker u pabu koji njegova porodica vodi već treću generaciju. Ranije su lokalni farmeri svraćali još u podne na pivo, a sada ne otvara pre pet jer nikoga nema. Ideja o besplatnom prevozu potekla je od njegovog oca. U

²³ Bolje i to nego da se kafanjeros zadesi gore na severu u centru Laponije, među Samijima u selu Tana Bru, u kojem „postoji samo jedna kafana i najčešće je i ona zatvorena“ (Anonim, 2013b:4). Pola godine apsolutni mrak, druga polovina bele noći.

početku je vozio samo nekoliko gostiju, ali, kada se to pročulo po kraju, mnogi su počeli da dolaze baš zbog toga“ (Drugi pišu, 2013:4). – To ni Džejms ne bi poverovao kad bi mogli da mu javimo na onaj svet. Kad bi kojim slučajem, daleko bilo, došlo do stani-pani s naškim krčmama i masovnog katančenja, mi bismo, kao kafanski rudari i bivajući kafanobranitelji kafanopazitelja, pomagali gazdama da razvezu mušterije. Da kafanološki podržimo, nego šta! (Ili, još bolje, da se ugledamo na Britance [Anonim, 2013c: 3]: „Pivopije odlučuju o budućnosti kafane: britanska vlada prihvatila je zahtev 'ministra ljubitelja piva', poslanika u Donjem domu Brendona Luisa, po kome će, ubuduće, kafanski gosti popularnih 'pabova', pivnica, odlučivati o opstanku svojih lokala. Vladinom odredbom je pivopijama određen rok od šest meseci po saopštavanju odluke vlasnika da proda lokal, da li će ga sami otkupiti, ili prodaju zabraniti. Na listi koja će se vremenom proširivati našlo se stotinu najstarijih pivnica Engleske...“)

Šparanje. (22. jul 2013.) Zaista, ljudi moji, da li smo se ozbiljno zapitali zašto su nam kafane poluprazne a kafiči puni. Reklo bi se da „njihove“ kafice ispunjava omladina – đaci i studenti, mladi seljaci, zaposleni i mnogo više nezaposleni – koja, ne svojom voljom, živi na grbači familije, troši nezarađeno, zato i olako. Dok, sve ređe i ređe, u kafane odlaze stariji koji moraju da *štede*, osim za sebe, i zbog najmlađih i zbog najstarijih – nekmoli za provod. Bezposleni su dostigli neizdržljivu brojku. Radnici su najveći gubitnici prelaznog perioda, koji se evo oduži na tri i po decenije; prepušteni su birou, čudima sive ekonomije i buvljaka, pogotovu divljačkom postupanju krupnih i sitnih kao bajagi preduzetnika. Kako se rado prisećamo, sada nadrealne, slike kada „udari zvečka“ u tri sata i na desetine hiljada rabotnika, plavih ovratnika, nagrne iz kapija niških industrijskih giganata – MIN-a, EI-a, Fabrike duvana, Jastreba, Đuro Salaja... – i čekajući „lakal“, prevoz na putu prema domu svome u okoloniškim selima i satelitskim naseljima, namine u najbližu krčmu ili stanični bircuz da se okrepi nadušak ispijenom čašicom-dve rubinovog vinjaka i moravskom salaticom. Odakle novca uzornom zemljodercu usukanih brkova, povrtarskom i voćarskom svaštaru, da posle berićetnog dana na pazaru svrati u prvu meanu i malkice „olakša“ svoj težački život, kada mu se, čitamo u štampi, više isplati da vrlji ošav i zeleniš u potok nego da ga iznosi na pijacu. Srednja klasa, kičma svakog društva, uništena je i zato nema više učitelja, profesora i univerzitetskih nastavnika – oni pak, da se ne lažemo, ponajbolje stoje – koji bi da naiđu bar na čas „kod Srebre“, naruče deset s lukom i obnove energiju za suočavanje sa sve „nezgodnijim“ školarcima. A tek novindžije, najureni iz privatizovanih medija kao poslednje šuše, bez šanse da se ikako izvade iz nedostojnih prilika, sem da odustanu od nezavisnog novinarstva i prodaju se nazovibiznismenima i korumpiranim političarima! Njih odavno nema, pincetom da ih tražiš, u gradskim kafanama. Siromasi, primorani na prišteđivanje, kao Ljubica Gojgić (2013: 14), olako odustaju od mehana: „Nisam veliki štediša. Ono što zaradim dovoljno je tek da pristojno živim. A kad moram štedim na svemu, prvi otpada taks; potom *kafana* (potcrtao D. B. Đ), a onda i sve ostalo.“ Šteta, baš šteta! Neka se obrate Dinkiću: kako on to zamišlja da pokrene privredu, ako ne digne potrošnju, u

kojoj nije zanemarljiva uslužno-ugostiteljska i turistička, na čelu s kafanom – ona je pravo blago za budžet države. Kafanci su, neka zapamti novindžijka TV B92, odgovorni prema svojiti, uzimaju u obzir trenutno materijalno stanje, smanjiće sve svoje troškove, tek naposletku i kafanske. Ranije se na poček moglo kafanisati, danas nas upropasti Mladanov PDV.

Zašto u kafanu

Kad može Hogar Strašni da menja istoriju uz pivo i tvrdo kuvano jaje (Slika 1),²⁴ što ne mogu i ja – odoh poslednjeg radnog dana 2013. u staru leškovačku krčmu egzotičnog imena „Sandokan“;²⁵ u kojoj se, ustvrđi Saša Stojanović,²⁶ još dobija original *leskovački voz*, ali ću pre toga usputno skoknuti do Pečenjevca, srknuti gutljaj vode s Tomine izvor-česme, da bi se posle *sandokan opuštanja* poklonio i spomeniku.²⁷ I to je povest, dakako kafanološka. Alles ist Vergänglich! – Gete.

Sl. 1 – Tok istorije (*Politika* od 31. januara 2012)

Literatura

Anonim (2013a), „O Žizel Bundšen, tenisu, životu modela... Danijela Dimitrovska“, *Nedeljnik*, 24. januar, str. 60–61.

Anonim (2013b), „Finci se sele u Laponiju zbog bolje plaćenog posla“, *Politika*, 11. avgust, str. 4.

Anonim (2013c), „Pivopije odlučuju o budućnosti kafane“, *Politika*, 12. avgust, str. 3.

²⁴ Dik Braun (Browne) kao da je okapavao po srpskim drumskim krčmama, staničnim bircuzima i pijačnim mehanama, koji su, imalo držeći do sebe, na klatečem astalu pre pokrivenom kariranim stolnjakom, osim plehane piksle i solarnika s tucanom paprikom iz Stajkovca, neizostavno imali gomilicu jajca.

²⁵ Za mlado pokolenje: nezabeleženo popularna italijanska televizijska serija s istoimenim dominantnim likom – glumac Indijac Kabir Bedi (Bedi) – išla 70-ih isteklog veka.

²⁶ Za knjigu Miodraga Raičevića *Kod srpskog pisca* (2011).

²⁷ Tomi Zdravkoviću meštani su podigli česmu, a Leskovčani spomenik u centru grada.

- Basara, Svetislav (2012), „AKUD od srpske države“, *NIN*, 3. maj, str. 27.
- Belić, N. (2012), „Lajavi mezimci – gosti 26 restorana“, *Politika*, 7. maj, str. 15.
- Beta (2013), „Vučić: Rekonstrukcija kao nauk“, *Politika*, 23. jul, str. 6.
- Bilić, Meri (2012), „Južnjački dert u venama“, *Politika – TV revija*, od 15. do 21. decembra, str. 8–9.
- Boričić, Novo (2013), „Drvo gluposti“, *Politika*, 20. avgust, str. 22–23.
- Bukvić, Dimitrije (2011), „Blokada toaleta“, *Politika*, 28. februar, str. 14.
- Bukvić, Dimitrije (2012), „Rakija kao prestonički suvenir“, *Politika*, 10. decembar, str. 16.
- C., A. (2013), „'Volstrit džornal' otkriva čari Beograda“, *Politika*, 23. avgust, str. 19.
- Cvitković, Ivan (2011), „'Balkanska krčma' na trkama u Askotu“, *Politika*, 19. jun, str. 32.
- Čavoški, Kosta (2012), „Izazov ustajalaj i rasrbljenoj eliti“, *Pečat*, 17. maj, str. 63.
- Ćosić Vukić, Ana (prir.) (2011), *Dobrica Ćosić: prijatelji moga veka*, Beograd: JP Službeni glasnik.
- Dimitrijević, Kosta (1997), *Romantično boemska Skadarlija*, Zemun, Prometej.
- Drašković, Boro (2013), „Ulica postaje uzbudljivija od pozorišta: fragmenti iz života umetnika“, *Politika – Kultura, umetnost, nauka*, LVI(39):1.
- Drugi pišu (2013), „Kriza zatvara irske pabove“, *Politika*, 11. avgust, str. 4.
- Đorđević, Dragoljub B. (prir.) (2012a), *Kafanologija*, Beograd: JP Službeni glasnik.
- Đorđević, Dragoljub B. (2010), „Kafanologija: sociologija jednog kulturnog oblika“, *Teme* 34(3):815–1022.
- Đorđević, Dragoljub B. (2011), *Kazuj krčmo Džerimo: periferijska kafana i okolo nje*, Beograd: JP Službeni glasnik (drugo izdanje 2012).
- Đorđević, Dragoljub B. (2012b), Prilozi za sociološku kafanologiju. U *Kafanologija*, prir. Dragoljub B. Đorđević, 203–224, Beograd: JP Službeni glasnik.
- Đorđević, Dragoljub B., Bukvić, Aleksandar (2014), *Kafanološki astal/karirani stolnjak*, Novi Sad, Niš: Prometej, Mašinski fakultet.
- Feldić, Dragan (1994), *Kafane starog Požarevca*, Požarevac: Kompromis-LS.
- Gojgić, Ljubica (2013), „Nisam veliki štediša“, *Politika – Potrošač*, 5. jul, str. 14–15.
- Jovanović Danilov, Dragan (2012), „Ne volim pisce savetnike političkih prinčeva“, *Pečat*, 10. februar, str. 52–56.
- Kapor, Momo (2012b), „Makedonska ulica“, *Politika*, 14. oktobar, str. 25.
- Lompar, Miro (2012a), *Duh samoporicanja*, Novi Sad: Orpheus.
- Lompar, Miro (2012b), „Hod ka kulturi pasivnog otpora“, *Pečat*, 17. maj, str. 62–63.
- Lukić, Borivoje (2008), *Stare leskovačke kafane*, Leskovac: Centar za istraživanje i proučavanje kulturno-istorijske baštine juga Srbije.
- Lutard Tavard, Catherine (2010), „Les Cafés en France, Constat, Nouvelles Tendances ou Lieux en Voie de Disparition?“, *Teme*, 34(3):973.
- Martinov, Zlatoje (2012), „Her Hajligova tajna“, *Politika*, 19. avgust, str. 20.
- Medenica, Mihailo (2012), „Da prođe ovo nevreće, pa da idemo u ofanzivu“, *Nedeljnik*, 16. maj, str. 24–27.
- Milićević, Vukašin (2012), „In memoriam Radovan Bigović“, *Politika*, 3. jun, str. 8.
- Minić Karlo, Dragutin (2012), „Cane i ja“, *Politika*, 1. april, str. 20.
- Otašević, Gvozden (2013), „Bivšoj supruzi zadao 20 uboda nožem“, *Politika*, 8. jul, str. 10.
- Panajotović, Tomislav G. (2010), *Rečnik pirotskog govora*, Pirot: Narodna biblioteka.
- Pavlović Stamenić, Jasmina (2012), „Sve manje života na visokoj nozi“, *Politika*, 30. april i 1. maj, str. 3.

- „Pružanje ugostiteljskih usluga specijalnih bolnica“, (2012), *Narodne novine*, 19. april, str. 7.
- Pekić, Borislav (2010), *Sabrana pisma iz tuđine*, Beograd: JP Službeni glasnik.
- Petrović, Lj. (2013), „Da ne zaboravimo Milunku Savić“, *Politika – TV revija*, 18–14. juna, str. 8–9.
- Raičević, Miodrag (prir.) (2011), *Kod srpskog pisca*, Beograd: JP Službeni glasnik.
- Ristić, Dragan J. (2012), *Ispod crte*, Niš: Sven.
- STATUT o prostituciji* (2007), Novi Sad: Futura publikacije, Ženske studije i istraživanja „Mileva Marić Ajnštajn“.
- Stojadinović, Branislav (2008), *Knjaževački kafanski život između dva svetska rata*, Edicija „Vremeplov varoši“. Knjaževac: Narodna biblioteka „Njegoš“, knjiga 1.
- Stojanović, Olga (2013), „A noć je samo naša, naša...“, *Politika – Kultura, umetnost, nauka*, LVI(42): 10.
- Stojiljković, Stanko (2012), „Rezervni delovi za čoveka“, *Politika – Kultura, umetnost, nauka*, LV(47):9.
- Šuvaković, Zorana (2012), „Kako izbeći brodolom novinarstva“, *Politika – kultura, umetnost, nauka*, LVI(35):5, 2012.
- Tanasković, Darko (2011), *Neosmanizam*, Beograd: JP Službeni glasnik.
- Tanjug (2013), „Kad ne laju ne smetaju“, *Narodne novine*, 25. februar, str. 10.
- Todorović, Toma (2013), „Ekmek iz Sićevačke klisure“, *Politika*, 15. avgust, str. 15.
- Trajković, Violeta (2012), Orijentalni ples i kafana, u *Kafanologija*, prir. D. B. Đorđević, 441–448. Beograd: JP Službeni glasnik.
- Umar, Suha (2012), „A da vratimo Sokolovića?“ *Politika – Kultura, umetnost, nauka*, LV(47):5.
- Vučković, Ana (2012), *Surfing Serbia*, Beograd: Laguna.
- Zlatanović, Momčilo (1998), *Rečnik govora Južne Srbije*, Vranje: Učiteljski fakultet.